

quæ cum ipsis necessario nexu ligatur. Quo sensu accipi queunt verba D. Thomæ, dum ait: «Præmissæ habent rationem causæ efficientis et activæ respectu conclusionis.» (1)

2.^m Ergo in demonstratione assensus conclusionis, necessarius dici potest necessitate hypothetica. Intellectus namque hominis ita comparatus est, ut veritati sub evidentia perfecta sibi propositæ obsistere nequeat; prouti observare licet in primis principiis, quibus semel propositis, nullus sanæ mentis refragari potest. Cum ergo in vera demonstratione, conclusio necessarium et evidentem nexum habeat cum præmissis, si supponitur assensus præmissarum, consequitur necessario assensus conclusionis, quæ in ipsis contenta a mente pervidetur. Unde merito D. Thomas: «Naturaliter, inquit (2), et ex necessitate inhæret intellectus principiis et conclusionibus habentibus necessariam connexionem cum aliis.» Dixi necessitate hypothetica, quia voluntas potest avertere intellectum a cogitatione præmissarum, ac consequenter ab assensu conclusionis.

ARTICULUS QUINTUS.

De syllogismo probabili.

Probabile, si vis tantum nominis, inspiciatur, est illud quod ut probetur dignum existit; at si rem ipsam significatam attendamus, probabile illud dicitur, quod verum apperet. Hæc porro veri fundata similitudo, quæ probabilitatem constituit, latitudinem quamdam sortitur, juxta vim et pondus rationum seu fundamentorum, quæ rem aliquam probabilem reddunt.

Sicut demonstrationis effectus est scientia, ita probabilitas opinionem seu opinativum assensum in mente producit. Unde opinio dici potest: *assensus mentis alicui rei tanquam veræ cum formidine partis oppositæ*. Hic porro assensus et formido ipsum concomitans, varietati subjacent juxta diversitatem et pondus fundamentorum, quæ ad assensum impellunt, ita ut quo graviora adsint fundamenta rationalia, magis stabilis et firmus

(1) Post. lib. 4.º lect. 3.^a

(2) 4.º P. q. 82, art. 2.º

sit assensus mentis et minor proinde formido de opposito. Assensus itaque opinativus non in indivisibili consistit, sed potius concipi debet tanquam quid interjectum inter ignorantiam rei et ejus certitudinem, ad quorum alterutrum magis aut minus accedit juxta pondus et vim fundamentorum probabilitatem constituentium; probabilitas ergo est veluti mensura assensus, quo mens objecto adhærescit.

Atque probabilitas hæc, si solum nitatur testimonio et auctoritate aliorum rem illam verisimilem vel probabilem habentium, *extrinseca* nuncupatur: si rationibus vel fundamentis ex ipsius rei natura petitis, probabilitas *intrinseca* dicitur: si vero utrumque genus fundamentorum complectatur, *mixta* posset nuncupari. Difficile profecto negotium est rei cujusque probabilitatem, præsertim extrinsecam, determinare et quasi mensurare; nihilominus ad id utcumque perficiendum, præcepta quædam postea adjicientur, dum criticam delibabimus.

Sicut scientia seu certa quævis cognitio evidens, demonstratione aliqua continetur, ita probabilitas seu potius opinio quælibet, syllogismo probabili vel simplici, vel composito, explicitè vel implicitè continetur. Est autem syllogismus probabilis, *cujus vel utraque præmissa vel una saltem probabilitate donatur*. Etenim, denominatio syllogismi ex natura ipsius conclusionis maxime sumitur et dependet; ast vero, si aliqua præmissarum probabilis tantum sit, quamvis altera certa sit et evidens, conclusio probabilitatis fines superare nulla ratione poterit. Apud veteres quosdam, syllogismus probabilis, *topicus* dicebatur.

Sunt quædam communia loca, ex quibus media desumi queunt ad probationes vel argumenta saltem probabilia conficienda: et dico *saltem probabilia*, quia ex quibusdam ipsorum media demonstrativa accipi possunt. Decem communiter numerantur, quæ sunt:

a) *A causis*: dum effectus vel aliquid ad ipsum spectans per ejus causam probatur, sive hæc causa interna sit, ut formalis et materialis; sive externa, ut efficiens et finalis.

b) *Ab effectu*: dum e converso, rei causa vel aliquid eandem attingens, ex effectu probatur, ut existentia et intelligentia Dei ex universi existentia et ordine. Quædam sunt propositiones, hæc duo loca spectantia, quæ axiomatis loco haberi possunt, et alteram præmissam syllogismi sive demon-

strativi, sive probabilis constituere. Tales sunt: *Si effectus est causa est: Posita causa necessaria et totali, ponitur effectus: Quod est causa causæ est causa causati: Sublata causa tollitur effectus.* At horum quædam nec veritatem habent, nec axiomata vere sunt, nisi probe et cum restrictione accipiantur. Sic v. g. pronuntiatum illud: *quod est causa causæ est causa causati*, falsum est si universali et absoluto sensu accipiatur: Deus enim, qui causa est voluntatis humanæ, non est tamen causa peccati ab eadem emanantis. Similiter, quamvis pereat pater, qui est causa filii, non ideo filius perit; unde præfatum axioma: *sublata causa tollitur effectus*, locum tantum habere potest, vel quatenus existentia causæ præsupponitur necessario ad existentiam effectus; vel quoad illos effectus, qui a causa pendent non solum quoad existentiam accipiendam, sed conservandam etiam. Hujusmodi ergo et similia axiomata sub quibus æquivocatio potest latere, vel diversas patiuntur significationes, exponere debet prudens magister.

c) *A subjecto*: dum aliquid de proprietatibus vel accidentibus rei probamus ex natura subjecti cui inhaerent.

d) *A definitione*: dum definitionem subjecti vel prædicati adhibemus ad probandum nexum vel repugnantiam quæ inter ea existunt. Quod si definitio essentialis sit, optimum est medium demonstrationis: si vero descriptiva tantum sit, argumentationem modo demonstrativam, modo probabilem constituit, juxta ipsius et rei, de qua agitur, naturam. Quædam etiam axiomata hic assignantur: *Quod convenit generi, convenit speciei: Sublato genere, tollitur species: Quod affirmatur aut negatur de definitione, affirmatur vel negatur de definito: Cui convenit definitio convenit definitum, et vice versa.*

e) *A divisione*: dum aliquid circa partem, ex toto probamus; aut enumeratis omnibus partibus, totum colligimus; aut exclusis reliquis, eam partem quæ sola superest, colligendo deducimus. Hujus loci axiomata sunt: *Si est totum, est pars: Si est in parte est in toto: Exclusis omnibus rei partibus, excluditur totum: Exclusis reliquis partibus valet consequentia ad eam quæ superest.*

f) *A contrariis*: dum ex positione unius contrarii, vel alterius negationem, vel attributum aliquod ipsi convenire ostendimus, ut si dicam: «Petrus est stultus: ergo non est sapiens:» «Virtus est quærenda: ergo vitium est fugiendum.»

Unde hic *contraria* non accipiuntur stricte pro rebus inter quas oppositio tantum contraria intercedit, sed pro qualibet oppositione.

g) *Ab adjunctis*: dum aliquid de re probatur, ex familia, personis, loco, tempore, vel aliis conditionibus quæ ipsam circumstant.

h) *A simili*: dum similitudine vel analogia utimur ad rem probandam.

i) *A nomine*: dum ex nomine aliquid rei convenire arguimus, sive communis et usitata nominis significatio adhibeatur, sive ejusdem etymologia, ut si dicam: «Petrus amat sapientiam: ergo est philosophus.»

j) *Ab auctoritate*: dum aliquid probare intendimus ex sapientum hominum vel peritorum in re illa testimonio. Qua in re, præter alia, quæ postea dicemus, ponderare oportet, 1.º utrum auctor peritus communiter quoad scientiam illam habeatur: 2.º utrum rem ex proprii ingenii viribus perpenderit an ex aliis tantum exscripserit: 3.º utrum subjectam materiam ex professo, ut ajunt, et determinata intentione perpenderit, an vero summis labris, et quasi accidentaliter attigerit: 4.º utrum partium studio agatur, quod conjicere aliqua ratione licebit, ex auctoris indole, vivendi ratione, moribus, familia, patria, et ætate, qua vixit. Sed de his fusius fortasse postea.

Corollaria:

1.º *Ergo falluntur illi qui cum Ant. Genuensi adfirmant, probabilitatem esse unum e nullis gradibus qui certitudinem constituunt.* Siquidem, ex his quæ hujus articuli initio diximus, satis constat, probabilitatem penitus distingui et sejungi a certitudine, quæ mentis assensum adeo firmum claudit, ut formidinem de opposito penitus tollat.

2.º *Ergo propositio probabilis aut etiam probabilior, falsa esse potest.* Nec enim impossibile est, illud quod nobis maxime probabile et verisimile apparet, falsum revera in seipso existere.

3.º *Ergo probabilitas, saltem quoad nos spectata, mutabilitati subicitur.* Equidem non raro contingit, id quod prius probabilius nobis videbatur, tanquam minus probabile postea sese nobis offerre, vel quia nova momenta deteximus, vel quia priorum vim attentius perpendifimus. Quinimmò, res quæ ali-

quo tempore probabilior merito apud homines habetur, omnem probabilitatis gradum temporis decursu exuere potest propter momenta oppositum plane persuadentia. Sic probabile olim erat, aquam in antlia ascendere propter horrorem vacui, ut aiebant; at post instituta experimenta in barometro et rebus aliis, præfatus ascensus, gravitati aeris planè tribuendus est, ac proinde improbabilis penitus evasit vetus illa opinio.

SCHOLIUM.

Sicut in theologicis auctoritas primum ac præcipuum obtinet locum, quia vero Dei maximè innititur, quod quidem per determinata organa, Summum Pontificem, concilia, SS. Patres, etc., nobis aperitur et transmittitur, ita e contra in philosophicis disciplinis ac naturalibus scientiis, ultimum locum auctoritas ex se obtinet. Objecta namque et veritates, quæ tum philosophia, tum scientiæ physiciæ et naturales pertractant, cum rationis naturalis vim non superent, ratione, observatione et experimentis dignosci possunt ac firmari. At ea quæ Theologia expendit, arctum nexum habent cum veritatibus et objectis supra rationem hominis positis: proinde ratiocinatione quidem utitur Theologia, sed cujus fundamenta prima ac principia divino testimonio continentur; unde non potest quin maximam vim et frequentiore usum auctoritas in theologicis habeat. Cave tamen ne inde inferas, sapientum auctoritatem in philosophicis et naturalibus, prorsus contemnendam esse. Immò, quamvis rationi evidenti vel urgenti postponenda sit hæc auctoritas in philosophicis, maximi tamen faciendâ est, 1.º quia minora et mediocria ingenia, nec omnia momenta quæ sapientes viri, nec eorum robur plenè et facile capiunt: 2.º quia dum de rebus vel scientiis agitur nobis parum notis, ratio ipsa postulat ut sapientioribus et peritis in hisce rebus fidem faciamus. Auctoritas ergo rationi postponenda, at simul ratio auctoritate temperanda in scientiis philosophicis, physicis, et naturalibus.

ARTICULUS SEXTUS.

De syllogismo sophistico.

Quamvis *sophisma* et *fallacia* pro eodem sæpe sæpius usurpentur, differunt ad rigorem metaphysicum. *Sophisma enim est vitium argumentationis cujus vi hæc falsum concludit.* Unde abstrahit ab animo fallendi. At *fallacia* significat idem vitium, dum argumentationi animo fallendi vel irretiendi adversarium, admixetur.

Sophismata in argumentatione ex triplici fonte oriri possunt, nimirum, *ex forma, ex dictione, ex rebus.* Prætermisiss igitur his quæ *ex forma* oriuntur, quippe quæ in regulis syllogismi præoccupata jam sunt, reliqua breviter percurremus:

Præcipua sophismata *ex dictione* sunt:

a) *Æquivocatio*, apud Græcos *homonymia*, quæ dici potest: *significatio diversa unius et ejusdem nominis.* Quæ diversitas contingere potest: 1.º quia nomen plura diversa æquè principaliter significat: 2.º quia unam rem proprie, alteram metaphoricè: 3.º quia rem aliquam directe, alteram quasi indirecte et ex consignificatione analogâ. Sic *peccatum*, directè malum morale et culpæ maculam significat, at ex consignificatione vel analogia quadam, hostiam piacularem pro peccato; quo sensu ait Apostolus de Christo: *Qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit*, id est, hostiam pro peccato seipsum fecit. Exemplum hujus sophismatis habebis si cuum Bajo dicas: *Quod non est ex fide peccatum est, ut ait Apostolus: sed infideles fidem non habent: ergo infidelium opera sunt peccata:* æquivocatio hic latet, quia *fides* in majori significat conscientiam moralem; at in minori, virtutem theologicam.

b) *Amphibologia*, quæ est voluti æquivocatio integræ orationis, dici potest: *ambiguus orationis sensus.* Quæ sensus ambiguitas oritur, vel ex eo quod oratio ex se multa significat, ut illud vulgatum: *ajo te Æacida Romanos vincere posse;* vel quia metaphoricum sensum involvit, ut illud Christi: *Neminem per viam salutaveritis*, quod non prout jacet accipere oportet, sed ad indicandum maximam celeritatem et diligentiam in evangelii prædicatione.

c) *Sensus compositus et divisus*: dum, scilicet, inter arguendum fit transitus a sensu composito ad divisum vel e converso. Exemplum: *Omnis homo potest ambulare; sed Petrus catenis vinctus est homo: ergo catenis vinctus potest ambulare*: fit transitus a sensu diviso ad compositum in secunda præmissa et conclusione.

d) *Accentus* sophisma tunc adest, quando vocabuli significatio variatur ex ipsius mutatione, vel quoad quantitatem, vel quoad orthographiam: ut si *occido* cum penultima longa mutetur in *occido* cum eadem brevi, si *habeo* mutetur in *abeo*, etc.

e) *Figura dictionis*, quod, sicut et præcedens, minoris momenti est sophisma, et contingit quando dictio alteri similis eodem omnino sensu accipitur, cum tamen sensu tantum accommodo juxta rei naturam accipiendum esset. Sic sophisma hoc offenderet, sicut offendebant Ariani, qui ex eo quod Christus Patrem præcatus fuerit de discipulis, ut *sint unum sicut et nos*, colligeret non majorem unitatem inter Patrem et Filium intercedere quam inter homines per charitatem unitos.

Sophismata præcipua ex rebus hæc sunt:

a) *Accidentis*: dum, nempe, fit transitus ex eo quod rei accidentaliter congruit ad id quod essentialiter, vel vice versa. Exemplum: *iste servus est pater; sed iste servus est tuus: ergo est pater tuus*. Ac generatim occurrit hoc sophisma dum suppositio termini variatur, ut apparet si dicas: *homo est species: sed Petrus est homo: ergo est species*.

b) *Transitus a simpliciter ad secundum quid, et e converso*: dum vel ex eo quod simpliciter verum est deductio fit ad id quod secundum quid tantum est verum, vel ex vero secundum quid ad verum simpliciter. Exemplum prioris: *Lex divina ait: non occides: ergo non licet carnifici hominem a iudice damnatum occidere*. Posterioris: *Petrus ætiops est albus secundum dentes: ergo ætiops est albus*. Huc revocari etiam potest transitus a sensu hypothetico ad absolutum, ut si dicas: *Nisi penitentiam egerit peccator peribit; sed hic homo est peccator: ergo peribit*.

c) *Ignoratio elenchi*, quæ duobus modis accidere potest: 1.º dum tanquam contradictoria afferuntur, quæ vere contradictionis leges non servant, v. g.: *Deus est impassibilis; sed Christus passus fuit: ergo non est Deus*; impassibilitas enim et

passibilitas in Christo secundum diversas naturas reperiuntur; unde vera non adest contradictio, quæ debet esse *ad idem, secundum idem, similiter, et eodem tempore*: 2.º dum inter arguendum, non probatu thesis, quæ ostendenda erat, sed alia ipsi quadantenus similis, v. g.: si arguas cum cartesianis: *calor non sentitur nisi in rebus perceptione præditis: sed corpora calida sensu destituuntur et perceptione: ergo calor non existit in rebus calidis, sed in anima tantum*.

d) *Petitio principii*, tunc habetur quando ad thesionem assumitur id quod in eadem continetur. Et tripliciter accidere potest: 1.º si pro medio assumatur thesis probanda paulisper quoad voces immutata: 2.º si assumatur tanquam per se nota cum revera non est: 3.º si id quod ad thesionem probandam assumitur æque ignotum vel dubium sit ac thesis ipsa. Quod si petitio principii ita fiat quod a probatione ad thesionem, et vicissim a thesi ad probationem per identitatem vel æquivalentiam significationis regrediamur, exurgit tunc *circulus vitiosus*; ut si quis probaret Platonem fuisse discipulum Socratis, quia Socrates fuit magister Platonis, et hoc postremum probaret, ex eo quod Plato fuit discipulus Socratis.

e) *Consequentis*, quod sophisma tunc occurrit, quando arguitur ex conversione eorum quæ revera non convertuntur; ut si in syllogismo conditionali arguatur ex negatione antecedentis ad negationem consequentis, v. g.: *Si Petrus currit, movetur: sed non currit: ergo non movetur*.

f) *Non causæ ut causæ*, dum effectus tribuitur causæ a qua revera non profluit. Exemplum: *aliqui episcopi et sacerdotes catholice Religionis peccatis indulgent: ergo catholica Religio non est bona. Catholici potestati sæculari non obediunt in his quæ Religioni adversantur: ergo Religio Catholica inobedientiam et seditionem fovet*. Non enim Catholica Religio est causa aut inobedientiæ, aut peccatorum ab ejus ministris perpetrarum, sed abusus potestatis temporalis, quæ præcipit quod jure non potest, et passiones vel malitia hominum. Sophisma hocce, sicut et petitio principii latissime patent, et frequentissime occurrunt non solum in familiari consuetudine, sed in quamplurimis conscriptis libris et ephemeribus.

g) *Interrogationis*, dum, nempe, plures vel oppositæ interrogationes simul proponuntur et convolvuntur, quatenus ex